ПАЛІТЫЧНАЯ УЛАДА

Аснову зместу палітыкі складае праблема улады. Таму паняцце "улада" займае адно з цэнтральных, асноватворных месц у сучаснай паліталогіі. Яно дае ключ да разумення усяго палітычнага жыцця грамадства, усіх палітычных працэсаў і з"яў, якія адбываюцца ў ім. Менавіта уладай вызначаюцца межы тэрыторыі дзяржавы, рэалізацыя агульных інтарэсаў. Разгледзім наступныя пытанні:

1. Палітычная улада: змест і сутнасць.
2. Структура і функцыі палітычнай улады.
3. Легітымнасць улады.

1. Улада з"явілася з узнікненнем чалавечага грамадства. Да ўзнікнення класаў і дзяржавы улада насіла грамадскі характар: не было апарату, які стаяў над грамадствам, асобных прымусовых устаноў.

У першабытным радавым грамадстве улада ажыццяўлялася усімі членамі роду (племені), якія выбіралі старэйшыну. Са з"яўленнем класаў і дзяржавы кроўныя радавыя сувязі былі парушаны, а замест маральнага аўтарытэту старэйшыны роду ўзнік аўтарытэт публічнай улады, якая аддзялілася ад грамадства і стала над ім.

Палітычная думка старажытных народаў узыходзіць да міфалагічных вытокаў, уяўленняў, згодна якім зямныя парадкі складаюць непарыўную частку агульнасусветных, касмічных парадкаў, што маюць боскае паходжанне, г.зн. на зямлі улада ад Бога.

Найбольш значны ўклад у вучэнне аб уладзе з"явіліся славутыя законы XII табліц (451-449 гг. да н.э.), працы Ціберыя Лукрэцыя Кара (99-55 гг. да н.э.), асабліва яго паэма "Аб прыродзе рэчаў", вучэнне Цыцэрона аб дзяржаве і праве і інш.

Важна, што Цыцэрон аналізуе розныя формы дзяржаўнай будовы. У залежнасці ад ліку людзей, якія правяць, ён падзяляе іх на тры простыя формы кіравання: царскую уладу, аптыматаў (арыстакратыю) і народную уладу (дэмакратыю). Цікава, што Цыцэрон выступаў за змешаную форму кіравання. На яго думку, простыя формы улады не зўяўляюцца дабрабытам для грамадства ў сілу сваёй аднабаковасці і нястойлівасці яны знаходзяцца на "абрывістым і слізкім шляху", які вядзе да няшчасця. Цыцэрон лічыў, што змешаная форма улады цалкам можа быць ажыццёўленая.

Першы праект раздзялення адзінай улады на некалькі незалежных, але узаемазвязаных улад, якія маглі супрацоўнічаць і кантраляваць адна другую, належыў Дж. Локу (сярэдзіна XVII ст.). На яго думку, трэба падзяліць уладу на заканадаўчую, выканаўчую (яна ж і судовая) і

федэратыўную, ведала міжнародныміі адносінамі.

Вялікую ролю ў вучэнні аб уладзе адыграў Ш.Мантэск'ё. У XVIII ст. ён стварыў тэорыю раздзялення улад у яе сучасным выглядзе: на заканадаўчую (парламент, мясцовыя органы самакіравання), выканаўчую (урад і яго установы, выканаўчыя органы на месцах - прэфектуры і г.д.) і судовую (канстытуцыйны і вярхоўны суды, судовая сістэма, органы нагляду і г.д.).

Праблемы улады знаходзяцца ў цэнтры ўвагі сучаснай заходняй паліталогіі. Істотны ўклад у распрацоўку тэорыі улады унеслі В.Парэта, Г.Моска, Р.Міхельс. Асабліва вялікая роля належыць М.Веберу, які разумеў пад уладай любую магчымасць праводзіць унутры дадзеных сацыяльных адносін уласную волю нават насуперак . супра - ціўленню, незалежна ад таго, на чым такая магчымасць заснавана.

Вядомы амерыканскі палітолаг Т.Парсанс сцвярджаў: "Улада ... займае ў аналізе палітычных сістэм месца, якое ў многіх адносінах падобнае таму, што займаюць грошы ў эканамічных сістэмах." У духу такога падыходу Г.Ласуэл і А.Каплан характарызавалі палітычную навуку як дысцыпліну, якая даследуе фарміраванне і размеркаванне улады.

Што ж такое улада? У чым яе сутнасць?

Улада ёсць уласцівым грамадству валявым адносінам паміж людзьмі. Улада часам атаясамліваецца з яе прыладамі - дзяржавай, палітычнай арганізацыяй грамадства, з яе сродкамі - кіраваннем, напрыклад, з яе метадамі-прымусам, перакананнем, насіллем. Некаторыя ставяць знак роўнасці паміж уладай і аўтарытэтам, які не толькі мае шмат агульнага з ёй, але і адрозніваецца ад улады прынцыпова.

Падстаў для атаясамлівання улады і кіравання няма. Зразумела, без кіравання немагчыма ажыццявіць уладу, але і без улады немагчыма кіраваць. Сама улада выступае ў выглядзе кіравання, кіраванне - у выглядзе улады. Але кіраванне не ёсць функцыянаванне улады.

Кіраванне шырэй, чым улада. Улада - элемент кіравання, крыніца сілы і кіравання. Працэс кіравання прадстаўляе сабой працэс рэалізацыі уладнай волі для дасягнення мэты уладара. Кіраванне - сродак, пры дапамозе якога ўздзеянне улады з магчымасці ператвараецца у рэчаіснасць.

Можна даць наступнае вызначэнне улады. Улада у агульным сэнсе ёсць здольнасць і магчымасць аказваць пэўнае ўздзеянне на дзейнасць, паводзіны людзей з дапамогай якіх-небудзь сродкаў - волі, аўтарытэту, права, насілля.

З пункту гледжання тыпалогіі выдзяляюць уладу у бясклясавым грамадстве і класавым грамадстве.

Уладу можна разглядаць як палітычнае панаванне і як сістэму дзяржаўных органаў.

Палітычная улада як адна з важнейшых праяў улады характарызуецца рэальнай здольнасцю дадзенага класа, групы, індывіда праводзіць сваю волю, выражаную у палітыцы. Палітычная улада ёсць спецыфічная форма грамадскіх адносін паміж вялікімі групамі людзей, рэальная здольнасць пэўнай сацыяльнай групы або індывіда праводзіць сваю палітычную волю.

Асноўныя прыкметы палітычнай улады:

1) наяўнасць суб"екта і аб"екта уладных адносін;

2) загад ажыццяўляючага уладу, які суправаджаецца рэальнай пагрозай прымянення санкцый;

3) наяўнасць механізма, які рэалізуе падпарадкаванне;

4) грамадскія нормы, якія замацоўваюць пэўнамоцтвы суб"екта улады.

Паняцце палітычнай улады шырэй паняцця улады дзяржаўнай. Вядома, што палітычная дзейнасць ажыццяўляецца не толькі у межах дзяржавы, але і у другіх састаўных частках сацыяльна-палітычнай сістэмы: у рамках партый, прафсаюзаў, міжнародных арганізацый і г.д.

У адрозненне ад палітычнай дзяржаўная улада не абавязкова выкарыстоўвае прымус для дасягнення сваіх мэт. Могуць ужывацца ідэалагічныя, эканамічныя і іншыя метады уздзеяння. Адначасова менавіта дзяржаўная улада валодае манаполіяй на тое, каб заставіць членаў грамадства выконваць свае памеры.

Дзяржаўная улада - гэта форма палітычнай улады, якая валодае манапольным правам выдаваць законы, абавязковыя для усяго насельніцтва, абапіраецца на сацыяльны апарат прымусу, як на сродак выканання законаў і распараджэнняў. Дзяржаўная улада у роўнай мэрэ азначае як пэўную арганізацыю, так і практычную дзейнасць па здзяйсненню мэт і задач гэтай арганізацыі. Дзяржаўная улада - гэта улада, што здзяйсняецца спецыяльным, адасобленым апаратам кіравання (асобым апаратам людзей, якія займаюцца выключна кіраваннем дзяржаўнымі справамі).

Адносіны, якія складаюць змест дзяржаўнай улады з"яўляюцца адносінамі палітычнымі.

Неабходна улічваць і наступнае: дзяржаўная улада ёсць спецыфічная форма палітычных адносін і служыць толькі іх часткай; дзяржаўная і палітычная улада з"яўляюцца найбольш яскравай і вызначальнай

часткай палітычных адносін, якая складае нібы іх асяродак; дзяржаўная улада распаўсюджваецца на усё грамадства у цэлым, ахоплівае сваім уплывам асноўныя адносіны у грамадстве; палітычная улада якасна характарызуецца тым, што асноўны змест яе стварэнне дзяржаўна-уладных загадаў, прымяненне якіх забяспечваецца мерамі дзяржаўнага прымусу.

Грамадскім зместам палітычнай улады у дзяржаве з"яўляецца здольнасць арганізаванага класа праз цэнтры прымусу (эканамічнага,фізічнага, псіхалагічнага) навязаць свае уласныя інтарэсы і волю іншым грамадскім групам, прымяняючы тактыку знаходжання кропак апоры, кампрамісаў, прымусу і пераканання. Прычым здольнасць гэта рэалізуецца праз сістэму ідэалагічных і прававых норм.

Непасрэднымі суб"ектамі палітычнай улады з"яўляюцца інстытуты і іх органы, якія пры дапамозе розных сродкаў улады (каардынацыя, прымус,кантроль,рэпрэсіі і інш.),вызначаючы мэту і спосаб іх прымянення, кіруюць рознымі бакамі жыцця.

Палітыкі ў сваіх тэорыях і канцэпцыях, нават калі яны выходзяць з розных ідэалагічных і метадалагічных пазіцый,прызнаюць, што менавіта адносіны улады паміж вялікімі грамадскімі групамі,дзейнасць дзяржаў, барацьба за уладу у дзяржаве і за спосаб яе функцыянавання - гэта адметныя уласцівасці палітычнай сферы жыцця грамадства. У той жа час прынцыповая розніца заключаецца у інтэрпрэтацыі грамадскага зместу і грамадскіх крыніц улады, інтэрпрэтацыі барацьбы за уладу.

Канчатковымі суб"ектамі улады з"яўляюцца пануючыя класы. Пануючы клас - гэта сацыяльная група, якая ўвасабляе панаванне у эканамічных адносінах, у сацыяльнай і палітычнай сферах. Менавіта воля і падтрымка групы як цэлага з"яўляецца умовай і крыніцай здольнасці пэўных інстытутаў да прыняцця рашэнняў, кіравання і палітычнага кіраўніцтва.

У руках пануючага класа знаходзіцца матэрыяльная сіла грамадства. Клас, які дамінуе ў эканамічнай сферы, можа не валодаць рычагамі палітычнай улады, хоць і імкнецца да іх. І насупраць,клас, які захоўвае рычагі палітычнай улады, можа апынуцца у сітуацыі, калі яго уплыў у эканоміцы не з"яўляецца істотным. Гэта супярэчнасць стварае адну з важнейшых крыніц грамадскіх канфліктаў, якія складаюць рухаючую сілу гісторыі чалавецтва.

Сапраўднае панаванне пачынаецца тады, калі клас, авалодаўшы дзяржаўным механізмам, становіцца таксама палітычна пануючым класам.

(Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.21. С.171). Таму панучы клас у прамым сэнсе - гэта сацыяльная група, якая увасабляе "панучую матэрыяльную сілу грамадства", што уключае яе панучыя пазіцыі не толькі у сістэме эканамічных адносін, але і у сацыяльнай і палітычнай сферах. У сваю чаргу "той клас, які прадстаўляе сабой панучую матэрыяльную сілу грамадства, ёсць у той жа час і яго панучая духоўная сіла..." (Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.3. С.45-46).

Падкрэслім, што улада выступае як адносіны паміж суб"ектамі, а не дадзеная адкамусьці ад іх якасць. Адным словам, улада - гэта вось усёй палітыкі, усякага палітычнага працэсу. У адным выпадку палітыка складаецца з сутыкнення розных улад (розных цэнтраў улады), або з кампрамісу. У другім выпадку - з камандных адносін валодаючых улады і падданых. У трэцім - з барацьбы за уладу супраць старой улады. Варыянтаў можа быць шмат.

Улада, а тым больш палітычная улада не з"яўляецца "чыстай функцыяй". У яе ёсць пэўны і асобны змест. Улада набывае канкрэтнае значэнне і сэнс у ходзе гістарычнага працэсу.

Суб"ектам улады можа выступаць адзін індывід, калектыў або усе грамадства. Ці з"яўляецца палітычная партыя суб"ектам улады? Пытанне
Айчынныя і замежныя палітолагі сцвярджальнага адказу на гэтае не далі. Заходнія вучоныя не адмаўлялі існаванне партый ва уладзе, аднак не разглядалі яе як фактар улады.

У прапілегласць ім савецкія даследчыкі прытрымліваліся вядомай пазіцыі, што партыя у СССР з"яўлялася звяном палітычнай улады, а КПСС у сваей дзейнасці абапіралася на аўтарытэт , выхаванне, падрыхтоўку кадраў.

Улада заўсёды заснавана на прымусе.

Уладным адносінам уласцівы наступныя прыметы:

а) асобы апарат кіравання;

б) прымус у адносінах грамадства;

в) манаполія на рэгламентацыю палітычнага жыцця;

г) суверэнітэт органаў улады у адносінах да іншых дзяржаў.

Характэрныя рысы палітычнай улады:

1. Суверэнітэт, вяршэнства, непадзельнасць. У гісторыі бываюць выпадкі двоеўладдзя, але яны заканчваюцца грамадзянскай вайной або мірным пераходам улады у адны рукі, дыктатурай адной з улад, або ахлакратыяй (уладай натоўпу).

2. Аўтарытэт, які выражаецца у форме дырэктыў, загадаў, пастаноў, распараджэнняў, якія выконваюцца ў сілу прызнання іх вы-

наўпамі законнасці дадзенай палітычнай улады.

3. Валявы характар улады, што азначае наяўнасць пэўнай праграмы, мэты і гатоўнасці дабівацца іх выканання.

4. Прымус у розных ступенях, здзяйсненне якога залежыць ад канкрэтнага сацыяльна-палітычнага становішча у той ці іншай краіне. Прычым нельга атаясамліваць прымус з дыктатурай.

Калі палітычная улада страчвае аўтарытэт, не можа праявіць волі і прымусу, у выніку чаго парушаецца яе суверэнітэт, у грамадстве ствараецца становішча, якое можна характарызаваць як крызіс улады або безуладдзе.

2. Структуру палітычнай улады можна прадставіць у выглядзе своеасаблівай піраміды, іерархічны верх якой валодае паўнамоцтвамі кіраваць людзьмі, прымаць законы, выкарыстоўваць пэўную сістэму прымусу да іх выканання.

Наяўнасць улады дае магчымасць яе носьбіту вызначаць грамадска значныя мэты, вырашаць сацыяльныя канфлікты, прымаць рашэнні. Да асноўных функцый палітычнай улады адносяцца: 1) панаванне; 2) кіраўніцтва; 3) кіраванне; 4) арганізацыя; 5) кантроль.

Панаванне - гэта механізм ажыццяўлення улады, які прымае форму сацыяльных інстытутаў і маркуе расчляненне сацыяльных груп на пануючыя і падпарадкаваныя, іерархію і сацыяльную дыстанцыю паміж імі, выдзяленне і адасабленне апарату кіравання.

Розніцу паміж панаваннем і уладай праводзіць нямецкі вучоны М.Вебер. На яго думку традыцыйнае панаванне азначае вераглоднасць таго, што загады павінны сустрэць паслушэнства у пэўнай часткі людзей.

Легітымнае (законнае) панаванне засноўваецца на праве і правасвядомасці. Яно звязана з падзяленнем улад, з вычляненнем асобага адміністрацыйнага апарату, які забяспечвае выкананне прадпісанняў і загадаў.

Кіраўніцтва - гэта здольнасць партыі, класа, групы ажыццяўляць сваю палітычную лінію шляхам уздзеяння розных метадаў і форм на кіруемыя сферы, аб"екты, калектывы, асобных людзей. Напрыклад, палітычныя партыі выпрацоўваюць праграмы, якія прапануюцца грамадзянам краіны, а у выпадку атрымання ад іх мандата на уладу вылучаюць на ключавыя пасады ў сферы кіравання сваіх прадстаўнікоў.

Кіраванне - гэта выкарыстанне паўнамоцтваў улады на фарміраванне мэтанакіраваных паводзін аб"ектаў кіравання. Кіраванне павінна забяспечваць аптымальнае уздзеянне паміж аб"ектамі (працоў-

нымі калектывамі, класамі, нацыямі, насельніцтвам раёна і г.д.). Канкрэтнай кіруючай дзейнасцю заняты звычайна адміністрацыйны апарат пануючага класа або правячай (пануючай) партыі.

Арганізацыя - узгадненне, упарадкаванне, забеспячэнне узаемасувязі дзеянняў асобных людзей, груп, класаў. Калі кіраванне і кіраўніцтва здзяйсняюцца па вертыкальнай плоскасці (ад кіраўні - коў і работнікаў апарату кіравання да падначаленых), то арганізацыя - па гарызантальнай.

Задачай кантролю з"яўляецца забеспячэнне выканання сацыяльных норм, правіл дзейнасці людзей і сацыяльных груп у грамадстве. Кантроль таксама выконвае функцыю адваротнай сувязі, з дапамогай якой улада сочыць за вынікамі, яе кіраўнічага ўздзеяння.

Адным з першачарговых пытанняў далейшага удасканалення структуры улады у Рэспубліцы Беларусь і іншых дзяржавах, узнікшых пасля распаду СССР, паўстала праблема раздзялення улад.

Сістэма раздзялення улады у той ці іншай ступені уласціва арганізацыі улады у грамадстве. Як свайго роду кампраміс паміж рознымі сацыяльнымі слаямі, яна садзейнічае устойлівасці грамадства, выключае крайнія праявы уладных адносін. Разам з тым гэта сістэма абмяжоўвае удзел народа у кіраванні дзяржавай.

Умовамі раздзялення улады з"яўляюцца:

1) аддзяленне палітыкі ад эканомікі;

2) палітычны плюралізм у грамадстве.

Практычная рэалізацыя раздзялення улады мяркуе выкананне патрабаванняў:

а) юрыдычнага раздзялення заканадаўчай, выканаўчай і судовай улады, іх адноснай незалежнасці адна ад другой;

б) шматпартыйнасці і парламенцкай дэмакратыі;

в) спалучэння прэзідэнцкай і парламенцкай улады;

г) першынства закону у дзяржаве і грамадстве;

д) раздзялення выбараў у розныя органы улады (па часе, па структуры);

е) наяўнасці інстытута адстаўкі;

ё) дэмакратыі як рэальнай магчымасці кожнага члена грамадства удзейнічаць на палітычныя працэсы (у аоноўным праз механізм выбараў);

ж) адсутнасці манаполіі на ідэалогію, другаснасці ідэалогіі ў адносінах да права, закону.

У якасці прыкладу разгледзім сістэму раздзялення улад у ЗША.

Па Канстытуцыі краіны заканадаўчая улада належыць Кангрэсу, які складаецца з Палаты прадстаўнікоў і Сената. Выканаўчай уладай надзелены Прэзідэнт ЗША. Выбіраецца ён не Кангрэсам і насельніцтвам, а выбаршчыкамі. Прэзідэнт ЗША з"яўляецца кіраўніком дзяржавы і урада. Ён не падпарадкаваны Кангрэсу. Аднак Палата прадстаўнікоў можа узбудзіць абвінавачванне (імпічмент) супраць Прэзідэнта у выпадку учынення ім правапарушэнняў. Але рашэнне аб прыцягненні Прэзідэнта да адказнасці прымае Сенат.

У свой час правячы клас ЗША выразіў прынесці ў ахвяру асабіота Ніксана, прастых прэзідэнцкай улады, каб выратаваць прэстыж амер.канскай палітычнай сістэмы у цэлым.

Кангрэс зацвярджае дзяржаўны бюджэт па прадстаўленні Прэзідэнта. Прэзідэнт прызначае міністраў, але са згоды Сената.

Законы, якія прымае Кангрэс, падпісвае Прэзідэнт. Ён можа вяртаць іх (накласці вета). Кангрэс можа пераадолець вета, адобрыўшы закон другі раз (2/3 галасоў у кожнай з палат).

Вярхоўны суд ЗША складаецца са старшыні і членаў суда, якіх пажыццёва прызначае Прэзідэнт са згоды Сената. Суд з"яўляецца органам канстытуцыйнага нагляду.

Аб"яднанне улад недапушчальна. Так аб"яднанне заканадаўчай і выканаўчай улад падрывае вяршэнства закону.

У былым СССР склалася такая сістэма, што у адрозненні ад іншых дзяржаў у ім аказалася цяжка выдзеліць не толькі кампаненты заканадаўчай, выканаўчай і судовай улады, але і самі гэтыя галіны улады былі сцягнуты у адзін вузел. Найвялікшая канцэнтрацыя улады прыходзілася на выканаўчую. Заканадаўчая практычна ніякай улады не мела. Выканаўча-кіраўнічы апарат дапускаў бюракратычныя скажэнні законаў, выдаваліся супрацьпраўныя падзаконныя акты. З-за вялікай залежнасці судоў ад "тэлефоннага права" і невысокай якасці іх работы судовая ўлада не была аутарытэтнай. А без наяўнасці аутарытэту якая гэта улада?

Акрамя таго, структура улады, складаўшаяся у СССР, мала і тую асаблівасць, што усе ніці дзяржаўнай улады сцягваліся да апарату партыі.

Падмена дзяржаўнага заканадаўства партыйным кіраўніцтвам дэфармавала ўсю прававую сістэму. Асноўнае месца у яе заканадаўчых актах замест закону занялі сумесныя пастановы ЦК КПСС і Савета Міністраў СССР. Гэта прывяло да "размывання" нарматыўнасці прымаемых актаў, падмены выразных заканадаўчых формул дэкларацыямі, за-

клікамі, лозунгамі, парадзіла прававы нігілізм.

Такая структура з часам стала неэфектыўнай і патрабавала перабудовы. Але рэформа палітычнай сістэмы у СССР не дала чаканых вынікаў.

Сумны вопыт аб"яднання ўсіх галін улады у былым СССР вучыць не забываць аб пераўтварэнні у жыццё асноўных функцый палітычнай улады.

Функцыі палітычнай улады абазначаны яе вызначэннем.

Сюды уваходзяць:

1. Фарміраванне палітычнай сістэмы грамадства.

2. Арганізацыя яго палітычнага жыцця, палітычных адносін.

3. Кіраўніцтва органамі улады і палітычнымі а таксама непалітычнымі працэсамі.

4. Кантроль палітычных і іншых адносін і урэшце рэшт - стварэнне пэўнага, характэрнага для таго ці іншага грамадства тыпу праўлення, палітычнага рэжыму і дзяржаўнага ладу.

Палітычная улада павінна:

а) забяспечваць законныя правы грамадзян, іх канстытуцыйныя свабоды заўсёды і ва ўсім;

б) сцвярджаць права як стрыжань грамадскіх адносін і самой умовы падпарадкавання праву;

в) выконваць гаспадарча-стваральныя функцыі.

Універсальнымі якасцямі улады з"яляюцца усеагульнасць (функцыяніраванне ва ўсіх сферах грамадскіх адносін і палітычных працэсах), здольнасць пранізваць усе віды дзейнасці, звязваць людзей, грамадскія групы і супрацьпастаўляць іх.

Галоўная задача палітычнай улады - служыць арганізацыйным і рэгулятыўна-кантрольным сродкам або спосабам існавання палітыкі.

Агульныя арганізацыйныя, рэгулятыўныя і кантрольныя функцыі улады канкрэтызуюцца у палітыцы у мноства відаў палітычнай дзейнасці: а) кіраванні; б) прыняцці рашэнняў; в) выбары мэт; г) вызначэнні задач выканаўцаў, іх падборы; д) арыентацыі у палітычных і непалітычных сітуацыях; е) стварэнні ўласнай структурнай арганізацыі.

Уладу можна прадставіць як сістэму функцый:

1) мадэліраванне ўласнай дзейнасці ;

2) аналіз палітычнага і грамадскага становішча і канкрэтных сітуацый;

3) вызначэнне сваёй стратэгіі і прыватных тактычных задач;

4) нагляду і пакарання (рэпрэсіўная функцыя) паводзін, якія адхіляюцца ад норм права;

5) прысваення і размеркавання неабходных рэсурсаў (матэрыяльных і духоўна-вартасных, інтэлектуальных, салідарнасці і падтрымкі прыхільнікаў і г.д.)

6) размеркавання рэсурсаў палітыкі - мер даверу, пагадненняў, абмену уступкамі і перавагамі, узнагародамі і узнагароджваннямі і г.д.;

7) пераўтварэння палітычнага і грамадскага (сацыяльнага, эканамічнага, прававога, культурнага, маральнага) акружэння улады і ў інтарэсах яе палітыкі.

Палітычная улада існуе і функцыянуе не толькі ў розных сферах грамадства, але і на трох узроўнях яго сацыяльнай структуры:

а) грамадскім, які ахоплівае найбольш складаныя сацыяльныя і палітычныя адносіны;

б) публічным або асацыятыўным, які аб"ядноўвае калектывы і адносіны ў іх (грамадскія арганізацыі, саюзы, вытворчыя і іншыя калектывы);

в) асабістым (прыватным), у малых групах і г.д.

Палітолагі вывучаюць уладу на нацыянальных, рэгіянальных і мясцовых узроўнях. Яны разглядаюць функцыянаванне гэтых інстытутаў і ацэньваюць тую ступень, у якой улада раздзелена, тыя спосабы, з дапамогай якіх прымаюцца рашэнні, і тую форму, у якой фармальныя інстытуты узаемадзейнічаюць з палітычнымі партыямі і іншымі урадамі.

Адной з праяў палітычнай улады з"яўляецца ценявая улада. Яна адрозніваецца адсутнасцю публічнага характару дзеянняў суб"екта улады па фарміраванню і здзяйсненню сваёй аўтарытарнай волі. Адрозненні ценявой (крыптакіравання) і яўнай (эмерджментнай) улад могуць прысутнічаць на ўсіх узроўнях палітычнай сістэмы.

3. Патрабаванне легітымнасці улады, якое ўзнікла як рэакцыя супраць гвалтоўнай змены улады і гвалтоўнай перакройкі дзяржаўных мяж. Але патрэба у легітымнасці фарміравалася задоўга да французскіх рэвалюцый, у эпоху манархій, саслоўяў. Яна выражала ўсведамленне пераважнасці агульнапрынятага парадку над захопам улады сілай, заваяваннем, самавольствам, парушэннем агульнапрызнаных норм.

У нашы дні легітымнасць - абавязковы прызнак цывілізаванай улады, прызнання грамадзянскай супольнасцю і сусветнай супольнасцю яе правамернасці.

Легітымная улада заснавана на прызнанні права носьбітаў ула-

ды прадпісваць нормы паводзін іншым інднвідам.

Тэрмін "легітымнасць, легітымізм" узнік у пачатку XIX ст. і выражаў імкненне аднавіць у Францыі уладу караля як адзіназаконную, у адрозненні ад улады узурпатара. Тады ж легітымізм набыў і іншы сэнс - прызнанне дадзенай дзяржаўнай улады і паўнай тэрыторыі дзяржавы на міжнародным узроўні.

Легітымізацыя (ад лац. *legitimus* - законны) - працэдура грамадскага прызнання якога-небудзь дзеяння, дзеючай асобы, падзеі або факта. Яна сцвярджае палітыку і уладу, тлумачыць і апраўдвае палітычныя рашэнні, стварэнне палітычных структур, іх змену, аднаўленне і г.д. Прызвана забяспечыць паслушэнства (згоду, палітычны удзел без прымусу), а калі яно не дасягаецца - апраўданне такога прымусу, выкарыстанне сілы і усіх другіх сродкаў, якімі валодае улада. Легітымізацыя прызвана выклікаць прыхільнасць да даверу, легітымная улада і палітыка аўтарытэтнія і эфектыўныя.

Легітымнасць улады - тэрмін, які быў уведзены Веберам і абазначаў правамерную паўнасць, адпаведнасць сацыяльнага парадку і палітычнай дзейнасці законам дзяржавы у адрозненне ад узурпацыі, захопу улады, звычаю і г.д. Легітымнасць прыдае сістэме палітычных адносін устойлівасць і стабільнасць, паколькі прававое абгрунтаванне тут дапаўняе веру, мараль, а суб"екты улады надзелены паўнамоцтвамі ад імя грамадства, падкантрольны яму. Тым самым забяспечваецца пэласнасць грамадства, адзінства аб"ектаў і суб"ектаў палітыкі і уладных адносін.

"Прызнанне улады падначаленымі" , - указвае Вебер, - ёсць перадумова легітымнасці і яе аснова". У такім выпадку улада атрымлівае магчымасць дыктаваць абавязковыя патрабаванні і устанаўліваць прыклады паводзін. У сучасных умовах важнейшым сродкам забеспячэння легітымнасці улады з"яўляюцца усеагульныя парламенцкія выбары і выбары прэзідэнтаў у прэзідэнцкіх рэспубліках.

У заходняй паліталогіі шырока вывучаецца роля улады у канфліктных сітуацыях - у міжнародных адносінах, у грамадстве у цэлым і на асобным прадпрыемстве.

Асобая і надзвычайна важная роля вышэйшага арбітра паміж заканадаўчай і выканаўчай уладай, уладай і грамадствам адводзіцца Канстытуцыйнаму суду. Ён прызваны вызначаць адносіны усіх інстанцый улады, грамадства і яго членаў да права, закону і яго цэнтральнага звяна - канстытуцыі. Адносіны паміж раздзеленымі уладамі рэгулюцца адпаведнымі законамі, палажэннямі канстытуцыі

(калі яны сфармуляваны ў ёй і дзейнічае сама канстытуцыйная норма праўлення), традыцыямі палітычнай культуры грамадства, але нярэдка складваюцца зусім не гарманічна. Лік і формы улад, якія узаемадзейнічаюць і канкуруюць, не абмяжоўваюцца класічнай трыядай, структура гэта адчынена для новых відаў улады. Дэмакратызацыя улады і яе раздзяленні звязаны з дзеяннем яе сацыяльнага кантролю, крытыкі і падтрымкі улады грамадствам, якое атрымала для гэтага спецыяльны інструмент – прэсу, які ў XX ст. развіўся ў так званыя сродкі масавай інфармацыі – "чацвёртую уладу", якая рэальна дзейнічала ва умовах свабоды слова.

Легітымізацыя спалучаецца з процілеглым ёй працэсам – дэлегітымізацыяй – стратай даверу, пазбаўленнем палітыкі і улады грамадскага крэдыту. Расчараванне ў ідэалах, канцэпцыях палітыкі, у яе мэтах і метадах, людзях, якія яе прадстаўляюць, – адзін з аспектаў палітычнага жыцця грамадства, такая ж рухаючая сіла развіцця палітыкі, як і сама легітымізацыя. Спробы папярэдзіць дэлегітымізацыю улады магчымы. Калі улада выяўляе уменне лічыцца з запытамі свайго палітычнага і сацыяльнага акружэння, легітымізацыя аднаўляецца. Двайны дэмакратычны механізм легітымізацыі – дэлегітымізацыі забяспечвае сапраўды эфектыўны дынамічны палітычны працэс.

Легітымная улада заснавана на прызнанні права носьбітаў улады прадпісваць нормы паводзін іншым індывідам. Але легітымнасць зусім не азначае, што абсалютна ўсе грамадзяне прымаюць дадзеную уладу. Легітымнасць не азначае таксама падтрымкі ўсімі праводзімага палітычнага курсу. У грамадстве заўседы ёсць крытыкі правячай групы, нязгодная меншасць. Легітымнасць азначае, што прынятыя законы і указы выконваюцца асноўнай часткай грамадства. Такое магчыма пры згодзе з дадзенай уладай і пры развітой культуры законапаслушэнства.

Легітымнасць – сацыякультурная характарыстыка улады. Яна можа ацэньвацца, нават вымярацца, але не паддаецца поўнай фармалізацыі. Асаблівасць легітымнасці заключаецца ў тым, што яна з"яўляецца вынікам эвалюцыі грамадства. Таму адназначную ацэнку легітымнасці можна даць толькі у грамадстве з устойлівымі нормамі паводзін.

Што лічым першасным крытэрыем легітымнасці? Па гэтаму пытанню маецца два пункты погляду. Згодна ліберальна-дэмакратычнай пазіцыі легітымнай трэба прызнаваць толькі такую уладу, якая сфарміравана ў выніку дэмакратычных працэдур. Улада, якая устаноўлена у выніку насілля, не прызнаецца законнай. Згодна прагматычнай пазіцыі галоўнае не толькі у выбарнасці улады, але і у яе здольнасці авало-

даць складанай сітуацыяй у грамадстве, падтрымліваць у грамадстве стабільнасць.

Сёння пераважае пункт погляду, што асновай легітымнасці з"яўляецца перакананне ў правамернасці дадзенага ладу.

Гістарычна першым тыпам легітымнасці улады была улада, якая заснавана на праве наследавання прастола. Такая легітымнасць адпавядала нормам традыцыйнага грамадства. Апора у асноўным на традыцыю вызначае абмежаванасць царскай улады. З пераходам да індустрыяльнага грамадства традыцыйны тып панавання падмяняецца або падмацоўваецца спецыяльнымі інстытутамі, апаратам, бюракратыяй.

У грамадстве, якое перажывае бурныя стадыі мадэрнізацыі, але не засвоіла дэмакратычныя тыпы кіравання, распаўсюджаны харызматычны тып уладарання. Думку аб гэтым тыпе легітымнасці упершыню выказаў Вебер. На яго погляд, асаблівасць харызматычнага тыпу уладарання заключаецца у тым, што лідэр валодае максімальнай легітымнасцю.

Разнавіднасцю харызматычнага тыпу легітымнасці з"яўляецца правадырскі - плебісцытарная легітымнасць, якая характэрна для аўтарытарных і таталітарных рэжымаў. У іх аснове ляжыць апора на уладу лідэра, партыі, арміі.

У канстытуцыйным грамадстве развіты ліберальна-дэмакратычны або канстытуцыяналісцкі тып легітымнасці, які заснаваны на свабодным волевыяўленні грамадзян, выбарнасці усіх цэнтральных органаў улады народам, канстытуцыйнай абмежаванасці сферы дзейнасці дзяржавы, раўнапраўі усіх палітычных сіл, якія дзейнічаюць у рамках закону .

Вебер класіфікуе легітымнасць па трох відах:

1) традыцыйны, г.зн. заснаваны на няпісаных законах традыцый, звычаяў, культуры, дзяржаўных палітычных адносінах;

2) харызматычны, эмацыянальна-валявы;

3) рацыянальны, заснаваны на прынятых у дзяржаве парадках і законах, разумных меркаваннях.

Легітымізацыю асобага тыпу стварае прававая аргументацыя.Апеляцыя да закону, г.зн. легальнасці улады або палітыкі, іх законнасць сама па сабе можа не быць легітымнай у вачах грамадства або яго часткі. Як і у іншых тыпах легітымізацыі, у прававой легітымізацыі, нягледзячы на фармальную рацыянальнасць, таксама існуе прыметны ірацыянальны момант. Закон можа легалізаваць уладу асобы, якую грамадства не прымае, але якой вымушаны падпарадкавацца.

Урадавы акт можа ўзаконіць палітычныя санкцыі, прававыя або эканамічныя меры, што краіна не адабрае, але вымушана цярпець і г.д. Такім чынам легітымізацыя, як і легалізацыя, можа быць пры пэўных умовах фармальнай або несапраўднай. Ва усякім выпадку, грамадства можа раздзяляцца у адносінах легітымнасці якога-небудзь палітычнага уплыву, якой бы рацыянальнай ні была яе аргументацыя.

Такім чынам, падводзячы вынік разгляду праблем палітычнай улады, можна зрабіць наступныя вывады. Палітычная улада - гэта рэальная здольнасць дадзенага класа, групы, індывіда праводзіць сваю волю у палітыцы і прававых нормах. Палітычная улада з"яўляецца стрыжнем, галоўным звяном, які звязвае усе элементы палітычнай сістэмы, мэтай палітычнай барацьбы. Яна пранізвае усе палітычныя працэсы, з"яўляецца важным кампанентам палітычных дзеянняў. Моцная і аўтарытэтная палітычная улада не проціпастаўляе сябе грамадству, а максімальна актывізуе яго магчымасці. Двайны дэмакратычны механізм легітымізацыі-дэлегітымізацыі забяспечвае сапраўды эфектыўны, дынамічны палітычны працэс.

ЭЛІТА Ў ПАЛІТЫЦЫ

У любой палітычнай сістэме, нават з развітымі дэмакратычнымі інстытутамі, ачышчэнне улады ўяўляе сабой функцыю, у выкананні якой большасць насельніцтва не прымае удзелу. Гэтым заняты асобы слой людзей, які атрымаў у паліталогіі назву "эліта". Вывучаючы месца і ролю эліты у палітычным жыцці грамадства, важна звярнуць увагу на наступныя асноўныя пытанні.

1. Паняцце эліты, прычыны яе узнікнення і існавання.
2. Тыпалогія і структура эліты.
3. Асноўныя шляхі фарміравання эліты і яе уплыў у палітыцы.

1. Тэрмін "эліта" (лац. *eligere* і франц. *elite* - лепшы, адборны, выбраны), пачынаючы з XVII ст. ужываўся для абазначэння тавараў вышэйшай якасці, а пазней стаў выкарыстоўвацца у генетыцы, а таксама у сельскай гаспадарцы для абазначэння насення лепшых гатункаў.

У XVII - пачатку XIX ст. элітай сталі называць "выбраных людзей", перш за усё знакамітых. Напрыклад, у Оксфардскім слоўніку, выдадзеным у Англіі у 1623 г. элітай былі названы вышэйшыя сацыяльныя групы грамадства, заснаванага на іерархічнасці.

У палітычнай навуцы тэрмін "эліта" стаў шырока ужывацца толькі у канцы XIX - пачатку XX ст., а у ЗША - нават у 30-я гады нашага